

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ВИХРЕНКО Катерина Петрівна

УДК 341.018: 331.91

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ
В РИБАЛЬСЬКОМУ СЕКТОРІ**

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній морській академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
БАБІН Борис Володимирович,
Міністерство юстиції України,
урядовий уповноважений у справах
Європейського суду з прав людини

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
СИРОЇД Тетяна Леонідівна,
Харківський національний університет
ім. В.Н. Каразіна,
професор кафедри конституційного,
муніципального і міжнародного права;

кандидат юридичних наук, доцент
ЗАБАРА Ігор Миколайович,
Київський національний університет
ім. Т. Шевченка,
доцент кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин

Захист відбудеться 3 жовтня 2015 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 у Національному університеті «Одеська юридична академія» за адресою: вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, 65009.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: вул. Піонерська, 2, м. Одеса, 65009.

Автореферат розісланий 1 вересня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

К. В. Горобець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Захист трудових та соціальних прав екіпажів морських торговельних суден є поширеною темою наукових досліджень. Але така категорія робітників моря як рибалки, праця яких забезпечена специфічними міжнародно-правовими механізмами, досі залишається поза увагою дослідників. Україна як держава, що має розгалужену систему підготовки рибалок у спеціалізованих навчальних закладах, потужний океанічний рибальський флот (десяток суден під прапором України, що оперують у відкритому морі та виключній економічній зоні Мавританії, Намібії, Нової Зеландії та ін.), великий національний рибальський флот в Азово-Чорноморському басейні, має імплементувати наявні міжнародні стандарти праці в рибальському секторі у національне законодавство та практику і застосовувати їх для захисту прав своїх громадян, працевлаштованих на вітчизняних та іноземних рибальських суднах.

Приєднання України до Міжнародної конвенції про стандарти підготовки, дипломування та несення вахти екіпажами рибальських суден (STCW-F) 1995 р., перспективи вступу в силу Конвенції МОП № 188 про працю в рибальському секторі, потреби виконання інших спеціалізованих технічних конвенцій Міжнародної організації праці (МОП) та адаптації до стандартів Європейського Союзу (ЄС) у сфері праці рибалок зумовлюють нагальність відповідних наукових пошуків.

Досі в українській науці міжнародного та морського права питанням регламентації праці в рибальському секторі не надавалося належної уваги, комплексного системного дослідження відповідних міжнародно-правових стандартів не здійснювалося. Водночас окремі питання міжнародної регламентації трудових та соціальних відносин порушувалися у роботах Т. В. Аверочкиної, Б. В. Бабіна, Д. К. Бекашева, О. О. Белогубової, Г. О. Волошіна, Ю. О. Знаменського, А. В. Іванової, В. Г. Лафіцького, С. Метью, Є. О. Романова, П. К. Фігурова, О. В. Шемякіна та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Одеської національної морської академії на виконання науково-дослідних робіт «Визначення механізмів розроблення та фінансування міжнародних програм та форм їх імплементатії у національне морське законодавство» (державний реєстраційний номер 0110U000280) та «Правове забезпечення управління морегосподарським комплексом України: актуальні питання» (державний реєстраційний номер № 0112U003398).

Мета і задачі дослідження. Мета роботи полягає у виявленні специфіки міжнародно-правового регулювання праці в рибальському

секторі, зокрема, його змісту, складових та джерел; з'ясування передумов та становлення цієї правової регламентації; визначенні особливостей імплементації міжнародно-правових норм у право ЄС, іноземне та вітчизняне законодавство та організаційну практику.

Відповідно до мети дослідження увагу сконцентровано на розв'язанні таких задач:

з'ясувати причини специфіки міжнародно-правової регламентації праці в рибальському секторі;

виявити значення глобальних міжнародних угод у сфері морського права у регламентації праці в рибальському секторі, визначити процеси реалізації цих договорів на міжнародному та двосторонньому рівнях;

окреслити становлення механізмів міжнародно-правового регулювання праці в рибальському секторі у конвенціях та рекомендаціях МОП;

встановити причини схвалення Конвенції МОП № 188 про працю в рибальському секторі та перспективи вступу в силу цього акта, а так само наслідки цієї кодифікації;

визначити та охарактеризувати специфіку багатосторонніх угод у сфері безпеки морського рибальства під егідою Міжнародної морської організації (ММО) та Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО);

охарактеризувати значення STCW-F 1995 р. та релевантних актів ФАО та ММО для регламентації праці в рибальському секторі;

визначити особливості адаптації права ЄС до міжнародних стандартів праці в рибальському секторі та відповідної динаміки законодавства ЄС;

охарактеризувати особливості імплементації міжнародних стандартів праці в рибальському секторі в Україні, державах ЄС та інших державах.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правові стандарти трудових відносин.

Предметом дослідження є міжнародно-правове регулювання праці в рибальському секторі.

Методи дослідження. Наукова об'єктивність результатів дослідження забезпечена шляхом використання комплексу загальнонаукових і спеціальних методів, що мають широке застосування в науці міжнародного публічного та міжнародного морського права. Діалектичний метод було використано для з'ясування особливостей правових засад регламентації праці в рибальському секторі як складової морської праці, специфіки відповідних правових механізмів, що часто дублюються або суперечать один одному (пп. 1.2, 3.1 та ін.). Історико-правовий метод застосовувався під час дослідження становлення моделей міжнародної правової регламентації праці в рибальському секторі (пп. 2.1, 2.2 та ін.). Формально-юридичний метод було використано для аналізу нормативного змісту міжнародних угод, рекомендаційних

актів, актів права ЄС та національного законодавства різних держав (пп. 2.3, 3.3 та ін.). Порівняльно-правовий метод уможливив зіставлення міжнародно-правових механізмів з питань праці рибалок, що містилися у різних конвенціях та рекомендаціях, схвалених під егідою МОП, ММО та ФАО, національного законодавства з питань організації рибальства та праці рибалок та законодавства різних держав (пп. 2.2, 3.2 та ін.). Герменевтичний метод використано для аналізу спеціальної термінології відповідних актів міжнародного права та права ЄС; соціологічний метод застосовано для дослідження тристороннього діалогу та організації праці рибалок європейського простору (п. 3.1).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження стали праці таких вітчизняних та зарубіжних учених, які розробляють загальні правові питання міжнародних механізмів захисту трудових прав та сучасного морського права, як М. Р. Аракелян, М. О. Баймуратов, Дж. І. Бланк, М. Блур, М. В. Буроменський, О. О. Гриненко, Д. Н. Дімітрова, А. І. Дмитрієв, І. М. Забара, О. К. Вишняков, М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, А. Д. Купер, П. К. Макхерджи, О. О. Мережко, В. І. Муравйов, Р. А. Петров, Г. Семпсон, Т. Л. Сиройд, Д. Фітцпатрік, І. Хрістодолу-Вароші та ін.

Нормативну основу дисертації склали багатосторонні міжнародні договори, підписані під егідою МОП, ММО та ФАО, інші універсальні та регіональні міжнародні договори з питань морського рибальства, нормативно-правові акти ЄС, внутрішнє законодавство окремих держав з питань рибальства. *Емпіричну базу* дослідження утворили доповіді з питань морського рибальства, подані в системі органів МОП, ММО, ФАО та ЄС, економічні та статистичні дані тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній доктрині міжнародного права було здійснено комплексне дослідження міжнародно-правового регулювання праці в рибальському секторі. У роботі містяться положення та пропозиції, яким притаманні риси наукової новизни, зокрема:

уперше:

визначено поняття міжнародно-правового регулювання праці у рибальському секторі як процес утворення, реалізації, імплементації та виконання норм міжнародних договорів, схвалених під егідою ООН, ММО, МОП та ФАО, щодо трудових та пов'язаних з ними відносин членів екіпажів (персоналу, рибалок) на риболовних суднах у процесі їх мореплавства;

встановлено особливості застосування технічних конвенцій з питань праці в морському секторі, схвалених під егідою МОП, визначено місце серед таких актів спеціальних «риболовних» конвенцій МОП №№ 112, 113, 114, 125, 126, визначено особливості їх імплементації Україною;

здійснено класифікацію спеціалізованих морських рекомендацій МОП за їх відношенням до рибальського сектору із встановленням особливого значення рекомендації МОП № 126;

визначено специфіку імплементації Україною у рибальському секторі вимог міжнародного морського права, із посиленою увагою до виконання вимог STCW-F 1995 р. та відсутністю реальних процесів приєднання України до Кейптаунської угоди 2012 р. та до Конвенції МОП № 188;

удосконалено:

концептуальні засади використання норм міжнародного права для регламентації праці в рибальському секторі, зумовлені специфікою рибальського судноплавства та історичними передумовами розвитку відповідних правових механізмів;

підхід, за яким істотний вплив на працю в рибальському секторі здійснюють норми Конвенції ООН з морського права 1982 р. та Угоди про здійснення її положень 1995 р., норм схвалених у їх розвиток регіональних та двосторонніх договорів, із аналізом положень двосторонніх угод України з питань рибальства;

наукові пропозиції щодо обґрунтування потреби опрацювання, підписання та приєднання держав до Конвенції МОП № 188 про працю в рибальському секторі як компромісного акта, що відображає об'єктивні складнощі відповідного правового регулювання;

доктринальну позицію з питань динамічного процесу реалізації норм міжнародного права щодо праці рибалок у праві ЄС, зумовленого релевантними повноваженнями ЄС, із аналізом відповідних директив та регламентів ЄС, рішень Європейської Комісії та галузевих угод ЄС;

набули подальшого розвитку:

положення щодо змісту сучасного нормотворчого підходу до процесів видобування морських біоресурсів у форматі спеціально організованого судноплавства як ключової складової промислового рибальства (рибальського сектору) та рибогосподарського комплексу;

обґрунтування необхідності врахування міжнародних правових стандартів у сфері становлення правової регламентації праці у рибальському секторі та розвитку процесів тристороннього діалогу в морських державах ЄС, інших морських державах;

положення про організаційні процеси міжнародної правотворчості під егідою ММО, ФАО та МОП стосовно регламентації безпеки експлуатації рибальських суден, кваліфікації та сертифікації членів їх екіпажів, із висвітленням процесів запровадження чинної STCW-F 1995 р. та опрацювання Торремоліноської конвенції з безпеки рибальських суден 1977 р., Торремоліноського протоколу до неї 1993 р.

та Кейптаунської угоди про здійснення положень цього Протоколу 2012 р., що не вступили в силу.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його висновки та пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній роботі – для подальших наукових досліджень у сфері міжнародного правового забезпечення праці рибалок та інших спеціальних категорій робітників; правотворчості – для удосконалення морського та трудового законодавства України шляхом імплементації міжнародних стандартів праці в рибальському секторі; у правозастосуванні – для впорядкування діяльності державних органів влади, наділених компетенцією у сфері морського рибальства, роботодавців та судовласників рибальських суден, підприємств з набору та працевлаштування їх екіпажів та професійних спілок моряків та рибалок; навчально-методичному процесі – під час викладання дисциплін «Міжнародне право», «Морське право», «Трудове право», спеціальних морських правових дисциплін та при підготовці відповідних підручників, навчальної і методичної літератури.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції дослідження були обговорені на засіданні кафедри морського права Одеської національної морської академії. Базові положення дисертації були оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях: «Міжнародне право: *de lege praeterita, instante, future*» (м. Одеса, 21 листопада 2014 р.); «Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ на шляху до європейської інтеграції» (м. Дніпропетровськ, 22 листопада 2014 р.); «Морське право: історія, сучасність перспективи розвитку» (м. Одеса, 11-12 грудня 2014 р.); «Міжнародно-правові проблеми сучасного торговельного мореплавства» (м. Київ, 26 березня 2015 р.); «Актуальні проблеми сучасного розвитку цивільного, міжнародного морського і транспортного права» (м. Київ, 16 квітня 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 12 наукових публікаціях, з яких: п'ять статей опубліковано у фахових наукових виданнях України, одна – у фаховому науковому виданні інших держав, а також сім – у збірниках доповідей і повідомлень на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (318 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 237 сторінок, з яких основного тексту – 193 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовуються вибір теми дисертації, її актуальність, визначено ступінь її наукової розробки та зв'язок із науковими планами та програмами, окреслено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, висвітлено її методологічне, теоретичне й нормативно-правове підґрунтя, охарактеризовано наукову новизну одержаних результатів, розкрито їх значення, викладено відомості про їх апробацію та публікації.

Перший розділ «Рибальський сектор як предмет міжнародно-правового регулювання», що складається з двох підрозділів, містить загальну характеристику праці у сфері морського рибальства.

У **підрозділі 1.1. «Еволюція правових моделей праці у рибальському секторі»** досліджено становлення відповідних правових моделей і встановлено значення публічних та приватних складових соціальної активності у рибальському секторі. Визначено зміст категорій рибної промисловості, промислового рибальства, рибогосподарського комплексу та рибальського сектора; доведено, що промислове рибальство є більш організованою та водночас меншоритарною складовою рибальства загалом.

Відзначено об'єктивну потребу в спеціальному публічному управлінні у сфері рибальства. Доведено, що трудові відносини у рибальському секторі залежать від загальної ситуації з рибними ресурсами. Для розуміння змісту праці та трудових відносин у сфері промислового рибальства розглянуто еволюцію відповідних соціально-економічних механізмів, зокрема, на прикладі України.

Підрозділ 1.2. «Місце рибальського сектору у системі міжнародного правового регулювання» висвітлює місце та роль промислового рибальства у системі міжнародних відносин, специфіку еволюції міжнародно-правового регулювання діяльності у рибальському секторі. Доведено, що потреба врегулювання промислового рибальства у відкритому морі зумовила утворення міжнародно-правового інституту рибальського сектора. Сама діяльність у рибальському секторі традиційно мала міжнародну складову, про що свідчать численні норми історичних угод та судових прецедентів.

Здійснено огляд багатосторонніх міжнародних угод щодо рибальства (басейнових угод), що визначають специфіку здійснення промислового рибальства у різних частинах Світового океану, відзначено опосередкований вплив цих угод на умови праці на рибальських судах. Вказано на роль Конвенції ООН з морського права 1982 р. та Угоди про здійснення положень Конвенції 1982 р., які стосуються збереження транскордонних рибних запасів і запасів далеко мігруючих риб і управління ними 1995 р. Визначено роль Угоди щодо забезпечення виконання заходів з міжнародного збереження та управління рибальськими судами у відкритому морі 1993 р.

Досліджено двосторонні угоди з питань промислового рибальства, укладені Україною з Францією (1992 р.), Болгарією (1993 р.), Єгиптом (1994 р.), Грузією (1996 р.), Мавританією (2003 р.) та Марокко (2012 р.).

Другий розділ «Становлення сучасного міжнародно-правового регулювання праці в рибальському секторі» складається з трьох підрозділів, де визначено сучасні глобальні міжнародно-правові механізми у сфері праці рибалок.

У **підрозділі 2.1. «Розвиток правового регулювання праці у рибальському секторі під егідою МОП»** здійснено аналіз конвенцій та рекомендаційних актів, схвалених у форматі МОП, застосовних до умов праці в рибальському секторі. Вказано на значущість основоположних та директивних конвенцій МОП, що заклали міжнародно-правову основу праці рибалок. Відзначено, що окремі спеціалізовані (технічні) конвенції МОП, які були схвалені для регламентації праці в галузі торгівельного мореплавства, могли застосовуватися для регламентації праці у риболовному секторі. Це стосується конвенцій МОП, що поширювалися на рибальський сектор із обмеженнями, за умовчанням або за попереднім рішенням держави або/разом із організаціями роботодавців та робітників чи рішенням *ad hoc*.

Здійснено детальний аналіз технічних конвенцій МОП, спрямованих на врегулювання окремих питань саме у рибальському секторі – Конвенції МОП про мінімальний вік рибалок, що приймаються на роботу № 112 1959 р., Конвенції МОП про медичний огляд рибалок № 113 1959 р., Конвенції МОП про трудові договори рибалок № 114 1959 р., Конвенції МОП про свідоцтва щодо кваліфікації рибалок № 125 1966 р. та Конвенції МОП про приміщення для екіпажу на борту риболовних суден № 126 1966 р.

Наголошується на ролі спеціальних рекомендацій МОП – № 7 з питань мінімального робочого часу рибалок та № 126 про корегування аспектів професійної підготовки рибалок. Доведено, що інші спеціалізовані морські рекомендації МОП могли поширюватися на рибальський сектор за попереднім рішенням держави чи за умовчанням.

Підрозділ 2.2. «Правове регулювання праці у рибальському секторі в актах ММО та ФАО» присвячено аналізу конвенцій та рекомендаційних актів, схвалених під егідою ММО та ФАО, що мають відношення до правового забезпечення праці в рибальському секторі. Вказано на роль Кодексу безпеки рибальських суден та рибалок, який розроблявся у 1961–1974 рр., на процеси застосування Рекомендаційного керівництва з проектування, будівництва та обладнання малих рибальських суден, Рекомендації з техніки безпеки для палубних риболовних суден довжиною менше 12 метрів і безпалубних риболовних суден 2012 р., Кодексу ФАО з ведення відповідального риболовства 1995 р. тощо.

Досліджено роль Торремоліноської конвенції з безпеки риболовних суден 1977 р., рекомендацій, схвалених у її розвиток, Протоколу 1993 р. до цієї конвенції та Угоди про здійснення положень Протоколу 1993 р. (Кейптаунської угоди 2012 р.). Вказано як на технічні недоліки, що не сприяли вступу в силу цих договірних механізмів, так і на проблематику встановлення єдиних стандартів безпеки рибальських суден в умовах їх різноманітності. Доведено, що ММО звертала увагу не лише на питання безпеки експлуатації риболовних суден, але й на підготовку їх екіпажів, що привело до схвалення STCW-F; визначено роль цієї конвенції за умов регламентації дипломування екіпажів іншими актами ММО та МОП. Вказано, що STCW-F вступила у силу у вересні 2012 р., зокрема для України.

У *підрозділі 2.3. «Кодифікація правового регулювання праці у рибальському секторі під егідою МОП»* розглядається сучасний етап міжнародно-правового забезпечення праці рибалок, який почався у 2002 р. із принципового рішення МОП про потребу кодифікації відповідних міжнародних трудових норм. Доведено, що запропонований проект конвенції обговорювався найдовше у історії МОП, що було зумовлено стурбованістю держав долею невеликих та субстандартних рибальських суден, та неоднозначним сприйняттям глобальних міжнародних стандартів у секторі, який традиційно діяв поза комплексним міжнародним регулюванням.

Схвалена 14 червня 2007 р. Конвенція МОП про працю в рибальському секторі № 188 має процедури приєднання, денонсації та перегляду, аналогічні до встановлених у попередніх «рибальських» конвенціях МОП №№ 112, 113, 114, 126 та переглядає ці конвенції, крім № 125. Доведено, що динаміка приєднань держав до Конвенції № 188 свідчить про перспективу її вступу в силу до 2020 р., але залишає відкритим питання щодо масової участі держав у цій угоді. Здійснено детальне дослідження вимог Конвенції № 188 та їх порівняння з попередніми нормами конвенцій МОП №№ 112, 113, 114, 126 та з нормами рекомендації № 199, схвалений у її розвиток.

Доведено, що Конвенція № 188 не містить рекомендаційних положень та передбачає спрощений порядок перегляду обов'язкових норм додатків до неї, вона допускає можливість залучення державою прапора класифікаційних товариств для здійснення інспекцій рибальських суден на відповідність її вимогам. Відзначено, що держава порту отримала право перевіряти відповідність Конвенції № 188 усі рибальські судна, незалежно від приєднання держави їх прапору до цієї конвенції. Такий контроль є можливим виключно за умов отриманих скарг або повідомлень про невідповідність судна Конвенції № 188 та без права затримання неконвенційного судна.

Розділ третій «Імплементация міжнародних стандартів праці у рибальському секторі» складається з трьох підрозділів, де здійснено аналіз відповідної імплементації на рівні ЄС, окремих держав з розвинутим рибальським сектором та України.

У підрозділі 3.1. «Відображення міжнародних правових стандартів праці у рибальському секторі у праві ЄС» досліджено аспекти впливу права ЄС на трудові відносини у рибальському секторі з урахуванням реалізації у нормативних актах ЄС вищенаведених міжнародних стандартів.

Вказано на еволюцію забезпечення статусу рибалок через розвиток механізмів Спільної політики ЄС у сфері рибальства, відображену у регламентах ЄС через запровадження категорії «рибальських зусиль». Досліджено директиву 93/103/ЄС 1993 р. про мінімальні вимоги безпеки і захисту здоров'я під час робіт на борту рибальських суден із доповненнями. Відзначено роль директиви 97/70/ЄС 1997 р. що встановила гармонізований режим безпеки для рибальських суден, та мала метою застосування Протоколу 1993 р. до Торремоліноської конвенції. Вказується на завдання Європейського морського та рибальського фонду ЄС із забезпечення прав рибалок, про спільну організацію ринків риби та продуктів аквакультури, правила та умови структурної допомоги ЄС у рибальському секторі.

Доведено, що вплив права ЄС на трудові відносини у рибальському секторі відбувається шляхом застосування прецедентного права у формі рішень Європейської комісії. Вказано на роль рекомендаційних актів Європейського парламенту у сфері регулювання праці рибалок, Зеленої книги ЄС з питань Спільної політики у сфері рибальства. Відзначено роль Комітету з секторального соціального діалогу у сфері морського рибальства ЄС, який у форматі тристороннього діалогу схвалив у 2012 р. Угоду про перенесення умов Конвенції МОП № 188 у сферу праці в рибальському секторі.

Підрозділ 3.2. «Імплементация міжнародних правових стандартів праці у рибальському секторі у право іноземних держав» присвячено аналізу правового забезпечення праці рибалок у національних правових системах окремих зарубіжних країн та визначенню ступеня імплементації ними міжнародних правових стандартів у цій сфері.

Доведено, що незважаючи на наявність спільної політики у сфері рибальства ЄС, національне законодавство, галузеві та колективні угоди, правова практика держав ЄС з питань забезпечення умов праці рибалок мають істотні відмінності. Це стосується питань визначення праці рибалок як найманих працівників або як особливої категорії самозайнятих осіб, статусу галузевих та колективних угод у рибальському секторі, їх впливу на трудові договори рибалок, змісту таких угод та договорів, ролі профспілок та інших організацій рибалок тощо. Наведено приклади

врахування окремими державами ЄС приписів Конвенції МОП № 188, інших актів МОП, STCW-F.

На прикладі Південноафриканської Республіки показано повільні процеси імплементації вимог Конвенції № 188 МОП державою, яка до неї вже приєдналася. Досліджено процеси забезпечення праці рибалок у законодавстві Канади, Філіппін, Китаю, Індонезії та Російської Федерації. Доведено, що законодавство Росії з питань праці рибалок, яке нині протиправно поширене цією державою на тимчасово окуповані території України, успадкувало радянські стандарти у цій сфері та практично не згадує про відповідні міжнародні угоди.

У **підрозділі 3.3. «Практика застосування в Україні міжнародних правових стандартів праці у рибальському секторі»** здійснено аналіз реальної ситуації імплементації Україною міжнародних стандартів забезпечення трудових та соціальних прав рибалок. Окреслено відповідну компетенцію Міністерства аграрної політики та продовольства України і Державного агентства рибного господарства (ДАРГ) України. Досліджено взаємодію ДАРГ України із класифікаційними товариствами з цих питань за формою, встановленою ММО у резолюції ІМО А.739(18), згідно з розпорядженням уряду України 1996 р. № 172-р.

Констатовано запозичення або згадування міжнародних стандартів з питань праці в рибальському секторі у підзаконних актах України. Констатується неповна імплементація вимог STCW-F, зокрема щодо сертифікації тренінгових центрів рибалок та неналежне застосування міжнародних стандартів МОП у практиці самоорганізації українських рибалок. Вказано, що захист їх прав та ведення відповідного тристороннього діалогу в Україні є незадовільними.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано розв'язання наукового завдання, що полягає у встановленні змісту міжнародно-правового регулювання праці в рибальському секторі, зокрема, його поняття, джерел та механізмів застосування; у визначенні розвитку відповідної міжнародно-правової регламентації; у визначенні особливостей імплементації міжнародно-правових норм у європейське право, іноземне та вітчизняне законодавство. Теоретичні та практичні результати дослідження уможливлюють такі висновки та пропозиції:

1. Головною складовою рибальської галузі, рибальського сектора (тобто промислового рибальства) та рибогосподарського комплексу загалом є процеси видобування морських біоресурсів шляхом спеціально організованого судноплавства. Загальною тенденцією такого судноплавства

стає перенесення його з прибережних ділянок держав у відкрите море та у виключні економічні зони інших держав. Варіативність форм та видів морського рибальства, відсутність оптимальної моделі організації відповідних процесів, поєднання комерційного інтересу та потреб продовольчої безпеки ускладнює завдання правового регулювання у цій сфері, зокрема на міжнародному рівні. Важливим стає визначення компетентного національного органу та національної цілісної системи управління у рибному господарстві, їх повноважень у сфері національного та міжнародного нормативного та організаційного забезпечення праці рибалок. Специфіка морського рибальства зумовлює особливості реалізації національної юрисдикції держави прапора щодо рибальських суден, що має істотні практичні відмінності від юрисдикції щодо торговельних суден.

2. Глобалізація морського рибальства актуалізує потребу врахування норм міжнародного права для праці в рибальському секторі. Діяльність у рибальському секторі зазвичай містила міжнародну складову – спочатку у двосторонніх договорах про торгівлю і мореплавання, а пізніше – у басейнових угодах щодо обмежень лову певних видів морських біоресурсів. Утім, держави досі прагнуть урегулювати значну кількість питань перебування рибалок на суднах без урахування міжнародних стандартів, шляхом схвалення для екіпажу (персоналу) рибальських суден актів санітарно-медичного спрямування, актів з питань дотримання техніки безпеки та інших техніко-правових норм.

3. Посилення міжнародного впливу на працю в рибальському секторі відбулося після схвалення Конвенції ООН з морського права 1982 р. та Угоди про здійснення положень Конвенції 1982 р., які стосуються збереження транскордонних рибних запасів і запасів далеко мігруючих риб і управління ними 1995 р. Ці акти запровадили права держав щодо врегулювання процесів рибальства у виключних економічних зонах та передбачили потребу більш міцного зв'язку між державою прапора та рибальським судном порівняно з попередньою морською практикою. Конвенція 1982 р. закріплює особливі права України як держави, що знаходиться в географічно несприятливому положенні.

Для реалізації власних інтересів в умовах дії Конвенції 1982 р. та Угоди 1995 р. Україною укладено низку міжурядових двосторонніх угод з питань рибальства, зокрема, з Францією (1992 р.), Болгарією (1993 р.), Єгиптом (1994 р.), Грузією (1996 р.), Мавританією (2003 р.) та Марокко (2012 р.). Ці двосторонні акти містять норми з питань забезпечення рибальських суден сторін та статусу їх екіпажів; передбачають співпрацю у сфері підготовки кадрів у риболовній промисловості. Угода щодо забезпечення виконання заходів з міжнародного збереження та управління рибальськими суднами у відкритому морі 1993 р., що мала додатково посилити контроль

держави прапора за діяльністю рибальських суден, не отримала масового приєднання; її положення відображені у рекомендаційних актах ФАО, таких, як Кодекс [ведення] відповідального рибальства 1995 р.

4. Активну позицію з міжнародного правового забезпечення рибальства, зокрема, організації праці в рибальському секторі, займають ММО, МОП та ФАО. Технічні конвенції, що регулювали працю у морському секторі, схвалені під егідою МОП, мали варіативне ставлення до праці рибалок. Значна частка технічних «морських» конвенцій МОП не поширювалася на рибалок (конвенції №№ 22, 73, 91, 92, 145, 146) або діяла у цій сфері з обмеженнями (конвенції № 55 та № 71). Частка технічних «морських» конвенцій МОП могла охоплювати рибальський сектор за умовчанням (конвенції №№ 7, 8, 53, 56, 74, 133) або застосовувалася у відповідних відносинах за попереднім рішенням конкретної держави, схваленим разом із організаціями роботодавців та робітників або за рішенням цих організацій (конвенції №№ 163, 165, 166, 185), або могла поширюватися на рибальський сектор *ad hoc* (конвенції №№ 68, 69, 108, 134, 180, 185).

У 50–60 роках ХХ ст. під егідою МОП було підписано спеціальні технічні «риболовні» конвенції №№ 112, 113, 114, 125, 126, більшість з яких, окрім № 125, сьогодні переглянуто Конвенцією МОП про працю в рибальському секторі № 188 2007 р. Ці акти встановили вимоги у сфері мінімального віку, медичного огляду, трудових договорів та свідоцтв, що підтверджують кваліфікацію рибалок. Україна бере участь у Конвенції МОП про медичний огляд рибалок № 113 та у Конвенції МОП про приміщення для екіпажу на борту риболовних суден № 126.

5. На рекомендаційному рівні МОП приділяв увагу праці у рибальському секторі починаючи зі спеціальної рекомендації № 7 1920 р. з питань мінімального робочого часу рибалок. МОП було схвалено спеціалізовані морські рекомендації, що могли охоплювати рибальський сектор за попереднім рішенням держави (рекомендація № 187) чи за умовчанням (рекомендації №№ 9, 27, 28, 48, 49, 75, 76, 77, 78, 105, 106, 107, 108, 140, 141, 142, 173, 174, 185). Важливою є спеціалізована рекомендація МОП № 126 щодо корегування аспектів професійної підготовки рибалок, схвалена у розвиток конвенції № 125. Окремі рекомендації МОП мали метою поширити на різні категорії працівників морської сфери, зокрема, на рибалок, вимоги конвенцій МОП, що рибалок не охоплювали (рекомендації № 27 та № 49).

6. ММО та ФАО у 60-х рр. ХХ ст. почали разом з МОП вживати спільних заходів щодо регламентації безпеки експлуатації рибальських суден, кваліфікації та сертифікації членів їх екіпажів. Це зумовило затвердження спільних рекомендаційних актів, що містять передовсім технічні стандарти, наприклад, Кодекс безпеки рибальських суден та рибалок ММО та ФАО.

Спроби утворення конвенційного механізму щодо безпеки рибальських суден завершилися підписанням Торремоліноської конвенції з безпеки рибальських суден 1977 р., Торремоліноського протоколу до неї 1993 р. та Кейптаунської угоди про здійснення положень цього Протоколу 2012 р., що послідовно не вступили в силу.

Причиною такої невдачі є вкрай широка різноманітність риболовних суден та варіативність акваторій їх промислу, що розмиває зміст відповідних конвенційних вимог. Більш вдалою стала спроба регламентації сертифікації персоналу рибальських суден у Міжнародній конвенції про стандарти підготовки, дипломування та несення вахти екіпажами рибальських суден (STCW-F) 1995 р. STCW-F зняла питання дотримання рибальськими суднами Конвенції ПДНВ 1974 р. та конвенції МОП № 125, вона передбачає механізми контролю її дотримання на риболовних суднах незалежно від їх прапора у портах держав-учасниць конвенції. Україна не приєдналася до Торремоліноського протоколу 1993 р. або Кейптаунської угоди 2012 р., але з 2002 р. є учасницею STCW-F, що вступила в силу у 2012 р.

7. Новий етап міжнародно-правового забезпечення праці рибалок пов'язаний із розробкою та схваленням Конвенції МОП № 188 про працю в рибальському секторі. Позаяк багато держав побоювалися перспектив встановлення жорстких стандартів праці рибалок, прийняття цієї конвенції в 2007 р. відбулося на компромісних умовах, за якими значну частину приписів угоди її учасникам дозволялося виключити – стосовно до усіх рибальських суден або до їх окремих категорій. Процедури контролю за дотриманням Конвенції № 188 є пом'якшеними як порівняно із процедурами STCW-F, так і з механізмом КПМС-2006, що сьогодні забезпечує трудові права моряків. Але й у цих умовах приєднання держав до Конвенції № 188 є повільним, водночас низький рівень вимог до процедури її вступу в силу дозволяє очікувати цього факту найближчим часом.

8. Відображення міжнародних стандартів праці рибалок у праві ЄС є динамічним процесом, зумовленим повноваженнями ЄС у сферах правил конкуренції внутрішнього ринку, спільної політики у сфері рибальства та компетенцією ЄС щодо підтримки соціальної політики, освіти та професійного навчання. Забезпечення безпеки праці рибалок передбачено нормами чинної директиви ЄС 93/103/ЄС 1993 р. про мінімальні вимоги безпеки і захисту здоров'я під час робіт на борту рибальських суден, яка була схвалена раніше, ніж STCW-F або Конвенція № 188. Директива ЄС 97/70/ЄС 1997 р. встановила для рибальських суден гармонізований режим безпеки згідно з вимогами Торремоліноського протоколу 1993 р. для запровадження відповідних стандартів на рівні ЄС в умовах невтішних перспектив вступу протоколу в силу (наступне схвалення Кейптаунської угоди 2012 р. не вплинуло на зміст директиви 97/70/ЄС або інших актів ЄС).

Такі регламенти ЄС як № 104/2000, № 1260/1999 та № 2792/1999 визначають правила та умови надання структурної допомоги ЄС у рибальському секторі, спрямованої на модернізацію рибальських суден та обмеження зусиль щодо вилову. Вплив права ЄС на трудові відносини у рибальському секторі відбувається й шляхом застосування прецедентних рішень Європейської Комісії та Суду ЄС. У форматі тристороннього європейського діалогу Комітет з секторального соціального діалогу у сфері морського рибальства ЄС, Європейська федерація транспортних робітників (ETF); Робоча група FISH Комітету професійних агрокультурних організацій та Генерального комітету сільськогосподарської кооперації ЄС та Асоціація національних організацій риболовних підприємств ЄС 21 травня 2012 р. схвалили Угоду про перенесення умов Конвенції МОП № 188 у галузеві та колективні угоди в державах під юрисдикцією ЄС – без приєднання цих держав до конвенції.

9. Національне законодавство, галузеві та колективні угоди, правова практика держав ЄС з питань праці рибалок мають істотні відмінності, зокрема у сфері імплементації міжнародних стандартів. Основні відмінності полягають у ставленні до рибалок як до найманих працівників або як до замозайнятих осіб чи підприємців, у статусі об'єднань рибалок, пріоритету колективних або галузевих угод, у базових умовах контрактів рибалок тощо. Водночас можна говорити про врахування європейськими державами вимог STCW-F 1995 р. та окремих приписів Конвенції МОП № 188. (насамперед у Бельгії, Данії, Іспанії, Італії та Франції).

Окремі європейські держави взагалі не мають сегмента найманої праці рибалок у рибальському секторі, розглядаючи рибалок як самозайнятих осіб або підприємців (Кіпр, Мальта, Естонія, Литва, Фінляндія). У Греції рибалки є самозайнятими й не ведуть колективних переговорів, але об'єднані в ієрархічну систему професійних спілок; подібна ситуація склалася у Болгарії.

Аналіз несвропейських держав із розвинутим рибальством (Індонезія, Канада, ПАР, Філіппіни, КНР) свідчить про низький рівень імплементації ними міжнародних актів у сфері захисту прав трудових та соціальних прав у рибальському секторі. Законодавство РФ з питань праці рибалок відтворює відповідну радянську модель та не враховує міжнародні стандарти регламентації праці у рибальському секторі; таке ставлення РФ до регламентації праці екіпажів рибальських суден нині поширено й на тимчасово окуповані території України та на частку рибальських суден під прапором України, фактично підконтрольних РФ.

10. Законодавство України застосовує до праці рибалок пострадянську модель правового регулювання, втілену в КТМ України 1995 р. та трудовому законодавстві. Профільний закон України «Про рибне

господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» 2011 р. окреслює владні повноваження, що зараз реалізують МАПП та ДАРГ України, у сферах сертифікації персоналу риболовних суден, визначення їх безпечного укомплектування екіпажами, системи управління безпекою цих суден та системи управління охороною праці тощо. Під час реалізації цієї компетенції на рівні урядових та відомчих актів основна увага надається імплементації вимог STCW-F 1995 р., а також СОЛАС 1974 р. і МКУБ 1993 р. Ці процеси не завершені, тому приєднання України до Кейптаунської угоди 2012 р. та до Конвенції МОП № 188 або використання їх стандартів на рівні національного законодавства, галузевих та колективних угод є питанням майбутнього. Неучасть України у цих процесах відбувається через низку якостей державного управління у цій сфері, формальний характер профспілок рибалок, тимчасову окупацію Криму РФ, яка істотно ускладнила експлуатацію Україною океанічних риболовних суден.

11. Міжнародно-правове регулювання праці у рибальському секторі є процесом реалізації, імплементації та виконання норм міжнародних договорів, схвалених під егідою ООН, ММО, МОП та ФАО, щодо трудових та пов'язаних з ними відносин членів екіпажів (персоналу, рибалок) на риболовних судах, що здійснюють власну діяльність у рамках мореплавства. Реалізація, імплементація та виконання норм цих міжнародних договорів відбувається шляхом схвалення актів права ЄС, національного законодавства, положень галузевих та колективних угод, утворення організаційних механізмів підготовки, контролю, охорони праці, ведення тристороннього діалогу, розслідування інцидентів у рибальському секторі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Вихренко К. П. Проблематика еволюції міжнародних правових стандартів у рибальському секторі / К. П. Вихренко // Митна справа. – 2013. – № 6. – Ч. 2. – Книга 2. – С. 232–238.

2. Вихренко К. П. Рибальський сектор як об'єкт міжнародного правового регулювання / К. П. Вихренко // Митна справа. – 2014. – № 2. – С. 93–100.

3. Вихренко К. П. Правове регулювання праці в рибальському секторі в актах ММО та ФАО / К. П. Вихренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія «Право». – 2014. – Вип. 29. – Т. 2. – С. 240–245.

4. Вихренко К. П. Регламентация праці в рибальському секторі: європейське право та міжнародні стандарти / К. П. Вихренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 6-2. – Т. 4. – С. 130–134.

5. Вихренко К. П. Імплементация міжнародних стандартів праці в рибальському секторі в праві іноземних держав / К. П. Вихренко // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2015. – № 2. – Ч. II – С. 171-180.

6. Вихренко Е. П. Международно-правовое регулирование труда в рыболовном секторе / Е. П. Вихренко // *Legea si Viata*. Международный научно-практический правовой журнал. – 2014. – № 10. – С. 30–35.

Публікації апробаційного характеру:

7. Вихренко К. П. Міжнародно-правове регулювання праці у рибальському секторі [Електронний ресурс] / К. П. Вихренко // Правові системи. Науковий електронний журнал. – 2013. – № 3. – С. 27–38. – Режим доступу : http://legalsystems.com.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=220:%E2%84%963&Itemid=149&lang=uk

8. Вихренко К. П. Міжнародно-правова регламентація праці у рибальському секторі / К. П. Вихренко // Міжнародне право: *de lege praeterita, instante, future* : IV Всеукр. наук.-практ. конф. (21 листопада 2014 р., м. Одеса) ; матеріали. – О. : Акцент, 2014. – С. 113–116.

9. Вихренко К. П. Рибальський сектор у системі міжнародно-правового регулювання / К. П. Вихренко // Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ на шляху до європейської інтеграції : міжнародна науково-практична конференція (22 листопада 2014 р., м. Дніпропетровськ) ; матеріали. – Дн-ськ : ДГУ, 2014. – С. 316–319.

10. Вихренко К. П. Міжнародне правове регулювання праці у рибальському секторі / К. П. Вихренко // Морське право: історія, сучасність перспективи розвитку : IX міжнародна науково-практична конференція ОНМА (11–12 грудня 2014 р., м. Одеса) ; матеріали. – Вип. 9. – О. : ОНМА, 2014. – С. 46–48.

11. Вихренко К. П. Імплементация міжнародних правових стандартів праці в рибальському секторі у державах Європи / К. П. Вихренко // Міжнародно-правові проблеми сучасного торговельного мореплавства : III міжнар. конф. (26 березня 2015 р., м. Київ) ; збірник матеріалів. – К. : Ліра-К, 2015. – С. 137–140.

12. Вихренко К. П. Правові механізми реалізації та імплементції міжнародних стандартів праці в рибальському секторі / К. П. Вихренко // Актуальні проблеми сучасного розвитку цивільного, міжнародного морського і транспортного права : V міжнародна конференція (16–17 квітня 2015 р., Київ) ; матеріали. – К. : КДАВТ, 2015. – С. 72-77.

АНОТАЦІЯ

Вихренко К. П. Міжнародно-правове регулювання праці в рибальському секторі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Одеська національна морська академія, Одеса, 2015.

Дисертацію присвячено міжнародно-правовим засадам регулювання праці у рибальському секторі. Висвітлено еволюцію моделей праці у рибальському секторі та його місце у системі міжнародного правового регулювання. Досліджено розвиток правового регулювання праці у рибальському секторі під егідою МОП та його кодифікацію, визначено специфіку правового регулювання праці у рибальському секторі в актах ММО та ФАО. Окреслено процеси відображення міжнародних правових стандартів праці у рибальському секторі у праві ЄС. Узагальнено специфіку імплементації цих міжнародних стандартів у право іноземних держав та визначено особливості практики їх застосування в Україні.

Міжнародно-правове регулювання праці у рибальському секторі визначено як процес утворення, реалізації, імплементації та виконання норм міжнародних договорів, схвалених під егідою ООН, ММО, МОП та ФАО, щодо трудових та пов'язаних з ними відносин членів екіпажів (персоналу, рибалок) на риболовних суднах, що здійснюють власну діяльність в рамках їх мореплавства. Реалізація, імплементація та виконання цих норм відбувається шляхом схвалення актів права ЄС, національного законодавства, положень галузевих та колективних угод, утворення організаційних механізмів підготовки, контролю, охорони праці, ведення тристороннього діалогу, розслідування інцидентів у рибальському секторі.

Ключові слова: міжнародне трудове право, рибальський сектор, міжнародні договори, праця рибалок, рибальські (риболовні) судна, галузеві угоди, колективні договори, ММО, МОП, ФАО.

АННОТАЦИЯ

Вихренко Е. П. Международно-правовое регулирование труда в рыболовном секторе. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Одесская национальная морская академия, Одесса, 2015.

Диссертация посвящена международным правовым основам регулирования труда в рыболовном секторе. Рассматривается эволюция моделей работы в рыболовном секторе и его место в системе

международного правового регулирования. Исследовано развитие правового регулирования труда в рыболовном секторе под эгидой МОТ и его кодификация. Определяется специфика правового регулирования труда в рыболовном секторе в актах ММО и ФАО. Очерчены процессы отображения международных правовых стандартов труда в рыболовном секторе в праве ЕС. Определены специфика имплементации этих международных стандартов в праве иностранных государств, особенности практики их применения.

Международно-правовое регулирование труда в рыболовном секторе определено как процесс реализации, внедрения и выполнения норм международных договоров, одобренных под эгидой ООН, ММО, МОТ и ФАО, в трудовых и связанных с ними отношениях членов экипажей (персонала, рыбаков) на рыболовных судах, осуществляющих свою деятельность в рамках мореплавания. Реализация, имплементация и выполнение этих норм происходит путем принятия актов права ЕС, национального законодательства, положений отраслевых и коллективных соглашений и договоров, организационных механизмов подготовки, контроля, охраны труда, ведения трехстороннего диалога, расследования инцидентов в рыболовном секторе.

Ключевые слова: международное трудовое право, рыболовный сектор, рыболовные судна, труд рыбаков, международные договоры, отраслевые соглашения, коллективные договоры, ММО, МОТ, ФАО.

SUMMARY

Vykhrenko K. P. International Legal Regulation the Labour in Fishing Sector. – Manuscript.

A thesis for obtaining a Candidate Degree in Law Sciences in Specialty 12.00.11 – International Law. – Odessa National Maritime Academy of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Odessa, 2015.

The thesis is dedicated to the international legal grounds of regulation the labour relations in the fishing sector. The evolution of labour models in this sector and its place in the international legal regulation are lighted at. The development of international legal regulation of labour in the fishing sector under the auspices of the ILO, also as its codification in XXI cent., are investigated, the specific features of international legal regulation of labour in this sector in acts of IMO and FAO are determined at. Processes of reflecting into EU law the international legal standards of labour in the fishing sector are outlined. Author made the overview of specifics the implementation of those labour international standards in the right of foreign countries and lighted the peculiarities of such implementation practices in Ukraine.

International legal regulation of labour in the fishing sector is defined as the process of implementation, realization and enforcement of the international agreements' norms approved by aegis the UN, IMO, ILO and FAO on labour and related relations of the fishing vessels' crew members (staff, fishermen) carrying out their activities within shipping. Such implementation, realization and enforcement of those standards is being through the acts of approval of the EU law, the national laws, the regulations of sector and collective agreements, the institutional mechanisms' preparation, monitoring, providing labor safety, holding trilateral dialogue, investigating incidents in the fishing sector.

Thesis shows the mechanisms of application to regulate the labour relations in fishing sector the norms of the UN Convention on the Law of the Sea, 1982; the UN Agreement for the Implementation of the Provisions of the UNCLOS, 1982 relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks, 1995; the Agreement to Promote Compliance with International Conservation and Management Measures by Fishing Vessels on the High Seas, 1993; the Torremolinos International Convention for the Safety of Fishing Vessels, 1977, superseded by the Torremolinos Protocol, 1993 and by the Cape Town Agreement, 2012; the International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Fishing Vessel Personnel (STCW-F), 1995; the ILO Convention Concerning Work in the Fishing Sector № 188, 2007, other ILO conventions and recommendations etc.

Author proves that national legislation and sector collective agreements, also as the legal practice for fishermen labor have significant differences in modern countries, particularly in the implementation of international standards. The main differences are in relation to fishermen as to the employees or as to the self-employed individuals, in the status of national fishermen associations, in priority of collective or sector agreements for establishing basic conditions of individual labour contracts fishermen and others. Anyway the developed countries implement now not only the demands of conventions that are in force, such as STCW-F, but also the norms of agreements that are not in force but have the significant importance for fishing sector, such as Torremolinos Convention, Protocol and Agreement or ILO Convention № 188.

Keywords: international labor law, fishermen labor, fishing sector, fishing vessels, international agreements, collective agreements, sector agreements, ILO, IMO, FAO.